

2017-2018 EĞİTİM VE ÖĞRETİM YILI DİKAB DERS KİTAPLARINDA YER ALAN HADİSLERİN ANALİZİ

Hikmetullah ERTAŞ¹

ÖZET

Günümüze kadar çok sayıda müfredât değişikliğine uğramış olan Din Dersleri, 1982'den itibaren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ismi ile zorunlu biçimde ilkökul dördüncü sınıftan lise on ikinci sınıfa kadar okutulmaya başlanmıştır. Derslerde takip edilen kitaplar ise (MEB/Talim Terbiye Kurulu) tarafından incelenerek uygun görülmektedir. Bakanlığın kitaplarda yer alan hadisleri incelemek üzere, uzman kişileri kadrosunda bulundurup/bulundurmadağı, bunlardan ne derece faydalandığı önemlidir. Aksi takdirde, sahih referanslardan yoksun/yanlış bilgiler ile bezenmiş konular, öğrencilerin zihinlerde yanlış dinî kanaâtlere oluşturacak, hatta din aleyhinde tamir edilemez vahim neticeleri doğurabilecektir. Bakanlık 2018-2019'da DİKAB müfredâtı ve ders kitaplarında değişikliğe gitmiştir. Makalemiz ise değişiklik öncesi 2017-2018 eğitim-öğretim yılında (IV-XII. Sınıflarda) okutulan DİKAB ders kitaplarındaki hadisleri kapsamaktadır. Çalışmada; rivayetlerin (sahih-zayıf-mevzu oluşları) sıhhat durumları, aktarıldığı eserlerin Hadis İlmi açısından kaynaklık değeri ile rivayetlerin sayılarına dâir bilgilerden bahsedilecektir. Konu "Ders Kitaplarında Yer Verilen Hadisler" temelinde ele alınacak gerekli alt başlıklar ile mevzu derinleştirilerek değerlendirmeler/analizler yapılmıştır. Netice olarak, gerekli hassasiyetin gösterilmediğı, sahih rivayetler bulunmasına rağmen sahih olmayan pek çok rivayetin kitaplara eklendiğı, temel Hadis kaynakları yerine zayıf/mevzu rivayetleri içeren tâli çalışmalardan da aktarımların yapıldığı tespit edilmiştir.

Keywords: Din Dersleri, Hadis, Sıhhat, MEB, DİKAB.

ANALYSIS OF 2017-2018 EDUCATION YEAR DİKAB LECTURE OF HADITH

Abstract

The religious lessons that have under gone many curriculum changes until today tradition, began to be taught by the name of culture and morality in 1982 and then necessarily until the twelfth grade of elementary school. The books that are followed in the lessons are determined as appropriate on basis of the examination made by the training institution. It's very important that the Ministry makes use of these persons whether or not they keep it in the staff of experts to examine the hadiths in the books. Which are devoid of real references and embodied with misinformation will create misconceptions in the minds of the students and will even lead to bad consequences that are irrevocable in religion. In 2018-2019 the Ministry change curriculum and textbooks. Our article covers the hadiths in the textbook of the DİKAB in 2017-2018 education year before the change. We will talk about the facts of the narratives (sound-weakmatter) the state of robustness, the value of the source in terms of hadiths and the statistical information about the narrations. The subject will be handled on the basis of the hadith material included in the text books and the necessary subtopics will be deepened and evaluated/analyzed. We have

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri, Hadis ABD, e-posta: hiktas@hotmail.com.

reached the conclusion that many of the unsound narrations have been consciously processed despite the fact that there is no accurate sensitivity in the hadith elections and that there are authentic narratives in the context of the subject matter, while literature are maintained while the tales are filled with weak/relevant narratives.

Keywords: Religious Lessons, Health, Ministry of Education, Dikab.

GİRİŞ

Günümüze gelene kadar çok sayıda müfredât değişikliğine uğramış olan Din Dersleri, 1982'den itibaren Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ismi ile zorunlu biçimde okutulmaya başlanmıştır. Ders kitapları ise, Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu'nca tespit edilmektedir. Bakanlığın ders kitaplarında yer alan hadisleri incelemek üzere, uzman kişileri kadrosunda bulundurup/bulundurmadığı ya da bunlardan ne derece faydalandığı son derece önemlidir. Çünkü gerekli hassasiyet gösterilmez ise, sahih referanslardan yoksun, yanlış bilgiler ile bezenmiş konular, öğrencilerin zihinlerde yanlış dini kanaatler oluşturacak hatta din aleyhinde tamir edilemez vahim neticeleri doğurabilecektir.

Bu itibarla Hz. Peygamber'in (s.a.) hadislerinden sahih olanlarının seçilmesi ve bunların ders kitaplarına aktarılmasının doğru biçimde yapılması önemlidir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.), Allah (c.c) tarafından, insanlara örnek (model) insan gösterilmiştir/gönderilmiştir.² O'nun örnekliliği, Müslümanlar için vazgeçilmez dinî bir zorunluluktur. Bu sebeple Hz. Peygamber'e (s.a.) izâfe edilen her türlü bilgi (söz-fiil-takrir) ilk ândan itibaren özenle korunmuş ve aktarılmıştır. Hadis Usûlü, Hadis ilimleri hususen bu amaç için geliştirilmiştir. Rasulullâh'ın (s.a.) "Her kim bana, söylemediğim bir şeyi isnad ederse Cehennem'deki yerine hazırlansın"³ uyarısı gereğince ilk günden itibaren, her hangi bir bilginin Hz. Peygamber'e (s.a.) atfedilmesi hususunda son derece dikkatli ve hassas davranılmıştır. Hadise dâir eserler de bu hassasiyet ışığında telif edilerek, diğer ilim dallarına kaynaklık etmek üzere hazırlanmıştır. Söz konusu rivayetler Hadis İlmi kriterlerine göre sahih, zayıf, mevzu şeklinde tasnif edilmiş, makbul ve merdud rivayetler ayrıştırılmaya çalışılmıştır.

Bu makale, asırlar boyunca makbul ve merdud hadisleri ayrıştırma hususunda gösterilen hassasiyetin, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında ne kadar gözetildiği, ders kitaplarındaki rivayetlerin sıhhatine ne derece dikkat edildiği ile ilgilidir. Çalışmada; Talim Terbiye Kurulu'nun 28/12/2016 tarih ve 410 sayılı kararıyla İlk Öğretim, 31/03/2005 tarih ve 16 sayılı kararıyla Orta Öğretim için kabul ettiği Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı çerçevesinde hazırlanan 2017-2018 eğitim-öğretim yılı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları ele alınmıştır. Söz konusu programlar, Talim Terbiye Kurulu'nun 19/01/2018 tarih ve 2 sayılı kararıyla İlk Öğretim'den, aynı tarih 18 sayılı kararı ile de Orta Öğretim'den kaldırılmış; 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren yeni programa göre hazırlanan ders kitapları okutulmaya başlanmıştır. Çalışmamızın, program değişikliği öncesi ders kitapları ile

²el-Ahzab, 33/21.

³Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim EbûAbdillah, *el-Câmiu's-sahih*, thk. Muhammed Zühayr b. Nâsir en-Nâsir, yy: DâruTûki'n-Necât, 1422, İlim, 38; Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahihu Müslim*, thk. Muhammed FuâdAbdubâkî, Beyrût: Dâruİhyâi't-Turâsi'l-Arabî, t.y., Mukaddime, 1.

İlgili olması, yeni programa göre hazırlanan ders kitaplarına dâir yapılacak mukayeseli çalışmalara veri sunacaktır.

Makalede, rivayetlerin (sahih-zayıf-mevzu oluşları) sıhhat durumları, aktarıldığı eserlerin Hadis ilmi açısından kaynaklık değeri ile rivayetlerin sayılarına dâir bilgilerden bahsedilecektir. Konu, İncelenen Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Ders Kitapları, Ders Kitaplarında Yer Verilen Hadisler temelinde ele alınacak, gerekli altbaşlıklar ile mevzu derinleştirilerek değerlendirmeler yapılacaktır. Burada, Bakanlığın resmi web sayfası (<http://www.eba.gov.tr/ekitap?&search=din%20k%C3%BCit%C3%BCr%C3%BC>) aracılığı ile pdf olarak erişime açılan din dersi kitaplarındaki hadisler incelenecektir. Bu bağlamda incelenen Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları şunlardır.

1- *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 12*, Kenan Demirtaş, Ankara: Özgün Matbaacılık, 2017.

2- *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11*, Nazım Genç, İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 2017.

3- *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10*, Mustafa Yılmaz, Firdevs Arı, Veli Karataş, Tuğba Kevser Uysal, Ahmet Yasin Okudan, Ayşe Macit, Dilek Mengüç, Emine Öğülmüş Doğan, Elif Köroğlu, Tuğba Kevser Uysal, Ayşe Macit, Sabahattin Nayir, Sümeyye Kırman, Ankara: Meb Devlet Kitapları Baskısı, 2017.

4- *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9*, Mustafa Yılmaz, Firdevs Arı, Veli Karataş, Tuğba Kevser Uysal, Ahmet Yasin Okudan, Ayşe Macit, Dilek Mengüç, Emine Öğülmüş Doğan, Elif Köroğlu, Tuğba Kevser Uysal, Ayşe Macit, Sabahattin Nayir, Sümeyye Kırman, Ankara: Meb Devlet Kitapları Baskısı, 2017.

5- *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, Ahmet Hikmet Eroğlu, Ankara: Tuna Matbaacılık, 2017.

6- *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, Hacer Yıldız, Ankara: Ada Matbaacılık, 2017.

7- *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, Safiye Özdemir, Ankara: Dörtel Yayıncılık, 2017.

8- *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, Ayhan Baştürk, Murat Özdemir, Ankara: Özgün Matbaacılık, 2017.

9- *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*, Selahattin Çamyar, Ankara: Tutku Yayıncılık, 2017.

Yukarıda işaret edilen ders kitapları taranarak her birinde yer verilen hadisler ele alınmıştır. Burada hadislerden kastımız; Hadis ilmi kıstâslarına göre senet zinciri ile rivayet edilmiş olarak Hz. Peygamber'e (s.a.) matûf olup hadis eserlerinde yer alan ya da Peygamber Efendimiz (s.a.) ile alakalı bilgileri aktaran siyer, tarih gibi alanlara dâir diğer eserler ile günümüzde kaleme alınmış muhtelif çalışmalardaki bilgilerdir. Bir başka deyişle, Hz. Peygamber (s.a.) ile alakalı olarak aktarılan tüm bilgiler ele alınmıştır. Bu çalışmada söz konusu hadisler; Refarans Problemleri, Sahih Olmayan Rivayetler, Tercüme ve Diğer Problemler ile İstatistikî Bilgiler şeklinde başlıklar açılarak ele alınacaktır.

1) REFERANS PROBLEMLERİ

Burada ders kitaplarına alınan rivayetlerin referans problemleri ele alınacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu bağlamda iki farklı problem vardır. Bu hususa birkaç örnekle işaret etmek istiyoruz.

a) Tâli Eserlerden Faydalanma:

Bir hadis Kütüb-i Sitte/Tis'a ile temel hadis kaynaklarında bulunmasına rağmen, söz konusu hadisin hadis alanındaki tâli (diğer/ikincil) çalışmalardan aktarılması.

Mesela;

1- “Elinizde bir ağaç fidanı varsa kıyamet kopmaya başlasa bile eğer onu dikecek kadar vaktiniz varsa mutlaka dikin” hadisine “Feyzû'l-Kadir 3/30” şeklinde kaynak gösterilerek Münâvî'nin (v.1031/1622) *Feyzu'l-kadir* adlı eseri işaret edilmiştir.⁴ Halbuki bu rivayet Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/855) *Müsned*'inde geçmektedir.⁵

2- “Beş şey gelmeden önce beş şeyin kıymetini biliniz: Ölüm gelmeden önce hayatın, Hastalık gelmeden önce sağlığın, meşguliyet gelmeden önce boş vaktin, ihtiyarlık gelmeden önce gençliğin, fakirlik gelmeden önce zenginliğin.” hadisi için de, “Suyuti, CâmîusSağır, s. 48; Münâvî, Feyzû'l-Kadir, C 2, s. 16.” şeklinde dipnot tekniği bakımından hatalı bir yazımla kaynak gösterilmiştir.⁶ Ancak bu rivayet temel hadis musannefâtının ilklerinden olan İbnEbiŞeybe'nin (v. 235/849) *Musannef*'inde geçmektedir.⁷

3- Medine Sözleşmesi, Müslümanların ve Yahudilerin kendi dinlerinde kalarak özgürce birlikte yaşamasını öngörüyordu. Anlaşmaya göre, Yahudilere de Müslümanlara da kendi dinlerine bağlı kalma hakkı verilmiş benzer şekilde sözkonusu haklar onların kölelerine de tanınmıştır.” bilgisine kaynak olarak “İbn-i Kesir, es-Sîretü'n-Nebeviyye, s. 295” diye dipnot tekniği bakımından hatırlı bir yazımla işaret edilmiştir.⁸ Oysabu bilgi temel hadis kaynaklarından *Sahih-i Müslim* ve *Sünen-i Nesâî*'de yer almasına rağmen tâli çalışmalar kaynak gösterilmiştir.⁹

b) Muasır (Hadis Dışı) Çalışmalara Atıf Yapma

Hadis sahasında yazılmamış, tarih, siyer başta olmak üzere değişik dönemlerde yazılmış farklı çalışmaların referans gösterilerek hadislerin aktarılması.

Mesela,

1- Hz. Peygamber (s.a.) bir gün bir cenaze törenine katıldı. Ölünün gömülmesi sırasında mezarın içinde küçük bir eğrilik, kazı yanlışı gördü ve bunun düzeltilmesini istedi. Orada bulunanlardan biri, “Ya Resulallah! Bu kazı hatası ölüye bir rahatsızlık verir mi?” diye sorunca

⁴ Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, Ankara: Tuna Matbaacılık, 2017, 66.

⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. ŞuaybArnavût, yy: Muessetu'r-Risâle, 2001, 20/251; Elbânî, MuhammedNusuriddin, *Daifu'l- Câmîi's-sağır ve ziyâdâtihî*, Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî, 1986, 1/300.

⁶ Çamyar, Selahattin, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4*, Ankara: Tutku Yayıncılık, 2017, 46.

⁷ İbnEbiŞeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b.Osman, *Musanneffi'l-ehâdisive'l-âsâr*, thk. Kemâl Yusuf Hût, Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, 1988, 7/77.

⁸ Özdemir, Safiye, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*, Ankara: Dörtel Yayıncılık, 2017, 66.

⁹ Müslim, İtk, 4; Nesâî, EbûAbdirrahmanAhmed b. Şu'ayb, *Sünen*, thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Haleb: Mektebu'l-Metbû'âtî'l-İslâmî,1986, Kasâme, 35.

Hız. Muhammed (s.a.) şöyle buyurdu: “Gerçekte böyle şeyler ölüye ne bir zarar verir ne de fayda. Fakat bu (düzeltme) yaşayanların gözlerini rahatsız etmemek içindir, yaşayanların gözlerine hoş gelmesi içindir.”

Bu bilgiye kaynak olarak muasır ilim adamlarından Muhammed Hamidullah’ın, *İslam Peygamberi* adlı eseri gösterilmiştir.¹⁰ Ne varki bu bilgi Taberânî’in (v. 360/970) *el-Mu’cemu’l-kebîr*, Beyhâkî’nin (v. 458/1066) *Şuabu’l-îmân* adlı eserlerinde vardır.¹¹

2- Hız. Peygamber (s.a.), Medine çevresindeki bir bölgeyi ağaçlandırmış, buradan ağaç kesilmesini yasaklamıştır. Bu bilgiye kaynak olarak, “İbrahim Özdemir, Münir Yükselmiş, Çevre Sorunları ve İslam, s. 108.” zikredilmiştir.¹² Ancak bu bilgi Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde geçmektedir.¹³

3- “Yürüme engeli olan Muâz b. Cebel’i Yemen’e vali olarak görevlendirmiştir.” Bu bilgiye kayanak olarak, “İsmail Karagöz, Engelliler, s. 81.” şeklinde işaret edilmiştir.¹⁴ Bu rivayet pek çok eserde yer almaktadır.¹⁵

c) Web Sayfalarını Kaynak Gösterme

Veda hutbesi metni verildikten sonra kaynak olarak <http://sonpeygamber.info> adresi gösterilmektedir.¹⁶ Burada öğrencilerin kolay ulaşabileceği bilgi kaynağını gösterme gibi bir hedef gözetilmiş olabilir. Ancak, internet ortamındaki dinî bilgilerin güvenilirliği noktasında ciddi problemlerin bulunduğu; hatta çok sayıda zayıf ve mevzu rivayetlerin sosyal medya aracılığı ile paylaşıldığına dâir araştırmalar varken¹⁷ hadislerin, web sayfaları kaynak gösterilerek verilmesi kanaatimizce doğru değildir.

Referans problemleri başlığına çok sayıda örnek zikredilebilir. Makalenin sayfa sınırlarını zorlamamak üzere yukarıdaki örneklerle yetinilmiştir. Örneklerde görüldüğü üzere ders kitaplarındaki rivayetlerin kaynaklık değerine gereğince dikkat edilmemiştir. Bu problem birkaç kitapla sınırlı olmayıp genel bir sorundur. Rivayet kaynaklarına dikkat edilmediği gibi bazen de kaynak vermede birliktelik yani bir usûl de takip edilmemiştir. Mesela, “Misvak kullanınız. Çünkü misvak ağız temizler, Allah’ın rızasını kazandırır.” Rivayetinin kaynağı olarak “İbnMâce, Tahâret 289” gösterilerek,¹⁸ kitap adından sonra hadis numarası verilmiştir. Oysa tercih edilen bir usûl bâb numarasının verilmesidir.

¹⁰ “Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, C 2, s. 804-805” şeklinde dipnot tekniği bakımından hatalı bir yazımla gösterilmiştir (Genç, Nazım, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11*, İstanbul: Bilnet Matbaacılık, 2017, 104).

¹¹ Taberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb, *el-Mu’cemu’l-kebîr*, thk. Hamdî b. Abdilmecîd es-Selefi, Kâhire: Mektebet’uİbnTeymîye, 1994, 19/448; Beyhâkî, Ebu BekrAhmed b. Ali, *Şuabu’l-îmân*, thk. Abdu’l-Âli Abdu’l-Hamîd Hâmîd, Riyâd: Mektebetu’r-Rüşd, 2003, 7/234; Elbânî, *Daîfu’l- Câmii’s-sağîr ve ziyâdâtihî*, 1/383.

¹² Genç, Nazım, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11*, 105.

¹³ EbûDâvûd, Süleyman b. Eş’as es-SicistanîEzdi, *Sünen*, thk. ŞuaybArnavût, yy: Dâru’r-Risâleti’l-Alemiyye, 2009, Hac, 97.

¹⁴ Baştürk, Ayhan- Özdemir, Murat, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*, Ankara: Özgün Matbaacılık, 2017, 107.

¹⁵ Buhârî, Zekat, 1;Tevhid, 1; Müslim, İman, 31; İbnSa’d, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa’dHâşimî, *Tabakâti’l-kübrâ*, thk. İhsan Abbas, Beyrut: Dâru’s-Sâdr, 1968, 3/439.

¹⁶ Yılmaz, Mustafa vd, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10*, Ankara: Meb Devlet Kitapları Baskısı, 2017, 98-102.

¹⁷ Bkz. Gül, Recep Emin, “Sosyal Medyada Hadis Kullanımı-Facebook ve Twitter Özelinde”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, (30), 2006, 163-182.

¹⁸ Çamyar, Selahattin, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4*, 41.

2) DERS KİTAPLARINDA SAHİH OLMAYAN (ZAYIF- MEVZU) RİVAYETLER VERİLMESİ

Ders kitabı yazarları, rivayetlerin alındığı kaynaklara dipnotlarda işaret etmişlerdir. Ancak, biz ise, ders kitaplarındaki hadisleri ders kitaplarında işaret edilen kaynakçalardan bağımsız olarak hadis kaynaklarından taradık. Ulaşabildiğimiz kadarıyla hadislerin yeniden kaynak tespitini yaptık. Daha sonra ise Buhârî'nin (v. 256/870) *el-Câmi'u's-sahîh*'i ve Müslim'in (v. 261/875) *Sahih-i Müslim* adlı eserleri (genel kanaat olarak Buhârî ve Müslim'in rivayetleri sahih kabul edildiğinden dolayı¹⁹) dışındaki eserlerden menkul rivayetlerin sıhhat tespitine geçtik. Rivayetlerin sıhhat durumunu incelenirken, rivayetlere dâir değerlendirmeler içeren hadis kaynaklarına müracaat ettik. Rivayetlerin sıhhat durumlarını Hâkim en-Neysâbüfî (v. 405/1015), Tebrîzî (v. 741/1341), Heysemî (v. 807/1405), 'Irâkî (v. 806/1403), Sehâvî (v. 902/1497), Aclûnî (v. 1162/1749), Şevkânî (v. 1250/1835), Ebu Abdillâh Muhammed ed-Dervîş (v. 1277/1861), Elbânî'nin (v. 1420/1999) eserlerinden faydalanarak tespit etmeye çalıştık.

Bilindiği üzere Hadis terminolojisindeki tanımlamaya göre sahih²⁰/hasen²¹kabul edilmeyen rivayetlere zayıf/mevzu hükmü²² verilir. Bizde burada ders kitaplarındaki rivayetlerden tespit edebildiğimiz kadarıyla sahih/hasen hükmü verilmemiş olan rivayetlerin - çalışmanın sınırlarını zorlamamak için- zayıflık derecelerine/gerekçelerine bakmaksızın bir kısmına işaret etmek istiyoruz. Unutulmaması gereken diğer bir husus ise, sıhhat tespiti için rivayetin senedinin bilinmesi gerekir. Ders kitaplarındaki pek çok rivayetin hadis kaynağı olmayan kitaplardan alınması sebebiyle (kaynakları belirtilmediği için) sıhhat tespiti yapılamamış, bir bölümünün de kaynaklarına ulaşılammıştır. Bu zâviyeden bakıldığında sahih hükmü verilememiş rivayetler azımsanmayacak kadar çoktur.

Sahih olmayan rivayetlerden bazıları şunlardır.

1- “Dünya ahiretin tarlasıdır.”²³

¹⁹Buhârî ve Müslim'in kitaplarındaki hadislerin sahihliği hususundaki icma hakkında bkz. (Nevevî, EbûZekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Tehzibu'l-esmâve'l-lugât*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-ilmîyye, t.y: 1/74).

²⁰ Hadis istilâhi olarak sahih; adalet ve zabt sahibi ravilerin kendileri gibi adalet ve zabt sahibi olan ravilerden muttasıl senetle rivayet ettiği şâzz ve mu'allel olmayan hadistir. Bkz., İbn Salah, EbûAmrTakıyyüddînOsmân b. SalâhiddînAbdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî, *Ulûmu'l-Hadis*, thk. Nurettin İtr, Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1986: 11-12; Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstilâhları Sözlüğü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay, 2009: 266).

²¹Hasen Hadis, Sahih ile (zabta oluşan kusur, mestûravi gibi sebeplerle)zayıf arasında olmakla birlikte sahihe daha yakın olan, delil olma/ihticâca layık olma bakımından ise sahih gibi olan hadistir. Hasen aslı itibariyle zayıf olup, adid (destek) vasıtasıyla bir üst dereceye ulaşmıştır. Hasen kavramının ortaya çıkışı ile ilgili değerlendirmeler için bkz.,(Özdemir, Veysel, “Hadislerin Sıhhat Açısından Taksimi ve Hasen Hadis İstilâhının Ortaya Çıkışı”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (45), 67-110).

²² Mevzu olan rivayetlerle amel edilmez. Zayıf olan rivayetlerle bazı (amellerin faziletleri ile ilgili olma, İslam'ın temel ilkeleriyle çatışmama, Hz. Peygamber'e isnad konusunda ihtiyatlı davranma gibi) şartlar çerçevesinde amel edilebilir. Daha detaylı bilgi için bkz. (Polat, Selahattin, ”Zayıf Hadisle Amel”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 1983, 83-109).

²³ Demirtaş, Kenan, *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 12*, Ankara: Özgün Matbaacılık, 2017, 11; Bu rivayet zayıftır. Bkz. (Sehâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahman, *el-Mekâsidu'l-hasene fî beyânikeşîrinmine'l-ehâdîsi'l-muştehireale'l-elsine*, thk. Muhammed Osman Hist, Beyrut: Dâru'l-Kitâb,1985, 1/351; 'Irâkî, Ebû'l-FadlZeynu'd-Din b. EbîBekr b. İbrahim, *Tahrîcühâdîsi'l-İhyâi 'ulûmid-din*, Riyad: Dâru'l-Âsime, 1987, 1/1354; Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Kesfu'l-hafâ ve müzilu'l-ibâsamme'sheheramine'l-ehâdîsialâelsineti'n-nâs*,thk. Abdulhamîd b. Ahmed b.Yûsuf b.Hindâvî), yy: Mektebetu'l-Asri, 2000, 1/495).

Bu rivayet “Dünya Hayatı ve Ahiret” ünitesinde yer almaktadır. İnanç ile ilgili olan bu üniteye pek çok ayete yer verilmiştir. Anlam olarak doğru olsa bile Hadis Usûlü ölçüleriaçısından sahih değildir. Muteber hadis kaynaklarında yer almayıp tâli çalışmalar ile mevzuat türü kitaplarda bulunmaktadır. Yazar da bu rivayetin kaynağı olarak ilgi yerleri (*Keşfu'l-Hafâ*) işaret etmiştir. Bu rivayetin on ikinci sınıf kitaplarında Hz. Peygamber’in (s.a.) sözü olarak yer alması ayrıca rivayeti açıklayan bir kompozisyonun yazılması talebi düşündürücüdür.

2- “Musibete uğrayan kardeşine, taziyyede bulunan kişiye Allah, kıyamet gününde ikram elbisesini giydirir”.²⁴

Bu rivayet de zayıf olup “Dünya Hayatı ve Ahiret” ünitesinde yer almıştır. Dünya Hayatı ve Ahiret konusunda çok sayıda sahih hadis olmasına rağmen müellifin sahih olmayan rivayetlere yönelmesi dikkat çekicidir.

3- “Zekât İslam’ın köprüsüdür.”²⁵

Bu rivayet de (teferrüd/tedlis sebebiyle) zayıf olup “İbadetlerin Toplumsal Faydaları” başlığı çerçevesinde on birinci sınıf kitabında yer verilmiştir.

4- “Evlenin, boşanmayın.”²⁶

Bu rivayet on birinci sınıfların “Aile ve Din” ünitesinde yer alıp sened tenkidi bakımından problemler içermektedir. Bununla birlikte rivayetin “boşanmayın” kısmı tavsiye niteliğinde düşünülse bile gerçekleşen boşanmalar sebebiyle Müslümanların Hz. Peygamber (s.a) dönemi dâhil olmak üzere günümüze kadar olan süreçte Hz. Peygamber’in (s.a.) dinlemediği/ Peygamber’e (s.a.) itibar edilmediği izlenimini verir. Bu doğru değildir.

5- “Kimin çocuğu varsa onunla çocuklaşsın.”²⁷

Bu rivayet de on birinci sınıfların “Aile ve Din” ünitesinde yer almış olup senedinde yer alan raviler “zayıf, vadda’, mechul” gibi ifadelerle mecruttur. Bu şekliyle sözkonusu rivayetin Hz. Peygamber’e (s.a.) atfı doğru değildir. Kişinin çocuklarıyla oynaması, onlarla vakit geçirmesi ve benzeri hususlarla ilgili olarak Hz. Peygamber’in (s.a.) gerek torunları gerekse

²⁴ Demirtaş, Kenan, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12*, 18; Bu rivayet zayıftır. Bkz. (Mubârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetu'l-ahvezîbişerhi Câmiu't-Tirmizî*, Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz, 4/162; Tebrîzî, Muhammed b. AbdillâhHatîb, *Mişkâtu'l-Mesâbih*,thk. Muhammed Elbânî, Beyrût: Mektebetu'l-İslâmî, 1985, 1/544).

²⁵ Genç, Nazım, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11*, 36; Bu rivayet zayıftır. Bkz. (Heysemî, NureddinAlî b. EbîBekr, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, thk. HusâmuddînKudsî), Kahire: Mektebetu'l-Kutsî, 1994, 3/62; Sehâvî, 1/377, 538); Elbânî, MuhammedNusuriddin, *Silsiletu'l-ehâdisi'd-daîfeve'l-mevzûa ve eseruha's-seyyiufi'l-umme*, Riyad: Dâru'l-Marife, 1992, 11/113).

²⁶ Genç, Nazım, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11*, 78; Bu rivayet zayıftır. Bkz., (İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferac Abdurrahman, *Kitâbu'l-mevzûât*,thk. Abdurrahman Muhammed Osman, yy: Mektebetu's-Selefiyye, 1966, 2/277; İbnArrâk, Nuri'd-Din Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdirrahmân el-Kenânî, *Tenzihu's-ş-şeriâti'l-merfûaani'l-ahbâri'l-şeniâti'l-mevzûâ*,thk. AbdulvehhâbAbdi'l-Lâtîf, Abdurrahman Muhammed Siddik el-Gummârî, Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1978, 2/ 202; Elbânî,*Silsiletu'l-ehâdisi'd-daîfeve'l-mevzûa ve eseruha's-seyyiufi'l-umme*, 1/278).

²⁷ Genç, Nazım, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11*, 79; Bu rivayet zayıftır. Bkz. Derviş, Ebu Abdillâh Muhammed, *Esne'l- matâlib fi ehâdisemuhtelifeti'l- merâtib*, Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1991, 283; Elbanî, *Daifu'l- Câmiî's-sağîr ve ziyâdâtihî*, Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî,1986, 836).

sahabenin çocukları ile olan münâsebette nasıl bir tutum izlediği, namaz, hutbe cami içi ya da dışı ayırımı yapmaksızın onlarla oynadığının örneklerine dair sahih pek çok bilgi hadis eserlerinde²⁸ vardır. Bunca sahih bilgiye rağmen ders kitaplarını yazan kişi/kişilerin rivayetin sahihliğine bakmaksızın anlamdan yola çıkarak rivayetleri eserlerine aldıkları görülmektedir.

6- “Şeytan da melek de insanoğluna sokularak onun kalbine bir takım şeyler atarlar. Şeytanın işi kötülüğe çağırmak, sonu fena ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaştırmaktır. Meleğin işi hayra, iyiliğe çağırmak ve kötülükten uzaklaştırmaktır.”²⁹

Onuncu sınıflarda “Allah İnancı” yedinci sınıflarda ise “Melek ve Ahiret İnancı” ünitelerinde yer almıştır. Melek/Şeytan ile ilgili çok sayıda sahih rivayet kaynaklarımızda mevcut iken zayıf rivayetlere yer verilmemesi gerekir kanaatindeyiz.

7- “Hz. Peygamber Cuma ve bayram günlerinde, hac veya umre için ihrama girerken ve vakfe yaparken boy abdesti almayı tavsiye etmiştir.”³⁰

Bu rivayet ise dokuzuncu sınıfların ders kitabındaki “Temizlik ve İbadet” ünitesinde yer almaktadır. Rivayetin muhtevası anlam olarak doğru olabilir. Lâkin ders kitabında gösterilen kaynaktaki formu yani rivayetin nakledildiği bu tarik zayıftır. Cuma günü boy abdesti alınması tavsiyesi sahihtir.³¹ Ancak rivayet ders kitabındaki şekli ile zayıftır.³²

8- “Allah katında ameli en değerli olan kişi, Kur’an’ı başından sonuna kadar okuyan, bitirince tekrar başlayandır.”³³

Dokuzuncu sınıflarda “Vahiy ve Akıl” ünitesinde yer almış zayıf bir rivayettir.³⁴

9- “İnsanı insan yapan akıldır. Aklı olmayanın dini de yoktur.”³⁵

²⁸Buhârî, Edeb, 17-18; Müslim, Mesâcid, 9.

²⁹Yılmaz, Mustafa vd, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10*, 26; Yıldız, Hacer, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*, Ankara: Ada Matbaacılık, 2017, 14; Bu rivayet zayıftır. Bkz., (EbûYa’lâ el-Mevsilî, Ahmed b. Ali, *el-Müsned*, thk. Hüseyin SelimEsed, Dımaşk: Dâru’l-Memun, 1984, 8/417; Tebrîzî, *Mişkâtu’l-Mesâbîh*,1/27).

³⁰Yılmaz, Mustafa vd, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9*, Ankara: Meb Devlet Kitapları Baskısı, 2017, 33; İbnMâce, EbûAbdillah Muhammed b. YezidKazvîni, *es-Sünen*, thk. ŞuaybArnavût, yy: Dâru’r-Risâleti’l-Alemiyeye, 2009,İkâme, 169; Rivayetin İbnMâce tariki zayıftır. RaviHaccâc b. Temîm ile diğer tarikteki Yusuf b. Hâlid zayıf bir ravilerdir. Bkz. (Elbânî, *İrvâu’l-ğalîl fî tahrîciehâdisimenâri’s-sebîl*, Beyrut: Meketbetu’l-İslâmî, 1985, 1/175).

³¹Bkz.,Buhârî, Cuma, 2-4.

³²Cuma, arefe ve bayram günlerinde boy abdesti tavsiyesine dâir Hz. Ali’den gelen mevkuf rivayette, ders kitabından yer aldığı şekliyle “ihram için boy abdesti” konusu yer almamaktadır. Ayrıca ders kitabındaki rivayet merfu olarak zikredilmiştir. Bkz. (Şâfîi, EbûAbdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *el-Müsned*, Dâru’l- Beyrut: Kutubi’l-İlmiyye, ty, 385).

³³Yılmaz, Mustafa vd, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9*, 72; Tirmizî, Muhammed b. İsa, *el-Câmiu’s-Sahîh*, thk. BeşşârAvvâdMa’ruf, Beyrut: Dâru’lGarbi’l-İslâmî, 1998, Kıraat, 13; Rivayet zayıftır. Bkz. (Elbânî, *Daifu’s-Sünen-i Tirmizî*, Beyrut: Meketbetu’l-İslâmî, 1991, 1/358).

³⁴Tirmizî, bu rivayetin sıhhati hususunda “garib” niteledirmesini yaptıktan sonra rivayetin başta bir tarikinin de olduğunu sıhhat bakımından önceki tarikten daha iyi (sahih) olduğunu aktarır. Ancak rivayet ile ilgili olarak iki tarikten geldiği aktararak, “sahih/hasen” gibi cezm ifade eden tabirler kullanmaz. Bkz.,Tirmizî, Kıraat, 13.

³⁵Eroğlu, Ahmet Hikmet, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*, 70; Bu rivayet “Aklı olmayanın dini de yoktur” (Deylemî, EbûŞüca‘Şirûye b. Şehredâr b. Şirûye, *Firdevsü’l-ahbârbime’sûri’l-hitâb*, thk. Saîd b. BesyûnîZağlûl, Beyrut: Dâru’l-kütubi’l-ilmiiye, 1986, 3/217) ile “Dini olmayanın akli da yoktur” formlarıyla menkûldür. Ancak hem ilk rivayetin ravisiUmeyr b. İmrân hem de ikinci rivayetin ravisiBişr b. Galib “Metruk” diye cerh edilmişlerdir. Bu sebeple ilgili rivayetler mevzudur. Ravi değerlendirmeleri için bkz. Elbânî, *Silsiletu’l-ehâdisi’d-dâifeve’l-mevzûa ve eseruha’s-seyyiufi’l-umme*, 1/53). Rivayetlerle ilgili diğer bilgiler için bkz. Dûlâbî, EbûBişr Muhammed b Ahmedb.

Bu rivayet sekizinci sınıfların “Kur’an’da Akıl ve Bilgi” ünitesinde yer almaktadır. Bu rivayetin aynı zamanda “Dini olmayanın akli da yoktur.” formu da vardır. Ancak bütün formları ile bu rivayet zayıftır. İslam salt akıldan çok, düşünmeye (tefekfüre) önem verir. Bu manada çok sayıda (Hz. Peygamber’in (s.a.) Hir’a’daki ibadeti gibi³⁶) sahih rivayet vardır.

10- “Kim (sihir maksadıyla) bir düğüm vurur, sonra da onu üflerse sihir yapmış olur. Kim sihir yaparsa şirke düşer...”³⁷

Yedinci sınıfların “Melek ve Ahiret İnancı” ünitesindedir. Bu husustaki çok sayıda sahih rivayet vardır. Müellif ise zayıf bu rivayeti sahih rivayetle birlikte zikretmektedir.

11- “Beni Rabb’im terbiye etti ve terbiyemi pek de güzel yaptı.”³⁸

“Bir İnsan ve Peygamber Olarak Hz. Muhammed” ünitesinde yedinci sınıf kitabında yer verilmiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.) masumiyet vasfı çerçevesinde ahlâki özelliklerini ifade eden çok sayıda sahih rivayet vardır.³⁹

12- “Ya Ali! Sen dünyada ve ahirette benim kardeşimsin.” Yol kardeşliğinin temeli de bu olaya dayandırılmaktadır.⁴⁰

“İslam Düşüncesinde Yorumlar” ünitesinde yedinci sınıf ders kitabındaki zayıf diğer bir rivayet ise işte bu hadistir. Hadisi rivayet eden ravi Hakîm b. Cübeyr, şii olmakla mecruh hocası Cemi’ b. Umeyr ise râfizi, hadis uydurmacısı gibi vasıflarla cerhe uğramıştır. Bu sebeple rivayet sahih değildir.⁴¹

Hammâd b. Saîd b. Muslim el-Ensârî, *el-Künâve'l-esmâ* I-III, thk. EbûKuteybe Muhammed el-Fârîyâbî, Beyrut: Dâru İbni Hazm, 2000, 3/980; İbnArrâk, Nuri'd-Din Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahmân el-Kenânî, *Tenzihu's-şerîati'l-merfûaani'l-ahbâri'l-şeniati'l-mevzûa*, thk. AbdulvehhâbAbdi'l-Lâtif, Abdurrahman Muhammed Sıddik el-Gummârî, Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye, 1978, 1/224. Akıl ile ilgili rivayetleri (Yüksek Lisans tezinde) değerlendiren Sami Kılıç şunları kaydetmektedir. “Hz. Peygamber’in de akıl ve önemle ilgili pek çok söz söylemiş olması gerektiği kanaatine varmaktayız. Bununla birlikte bu konudaki hadislerin neredeyse tamamının zayıf ve hatta bazılarının uydurma olarak nitelendirilmiş olması dikkat çekicidir. Bu konuyla ilgili rivâyetlereKütüb-i Sitte dışındaki diğer hadis kaynaklarında ve özellikle mevzûat kaynaklarında rastlanmaktadır. Gerek akıl kelimesinin geçtiği hadisler ve gerekse “keyyis”, “nuhâ” ve “dimâğ” gibi akıl kelimesinin mürâdiflerinin yer aldığı rivâyetlersened ve metin kriterlerine göre incelendiğinde tamamının problemlili olduğu ortaya çıkmıştır.” Bkz. Sami Kılıç, “Akıl İle İlgili Hadislerin Tespit ve Tahlili” (Yüksek Lisans Tezi), Adana: Çukurova Üniversitesi, 2007, 91. Daha detaylı bilgi için bkz, Hikmetullah Ertaş, “Siyasetin Ders İçerikleri (Hadisler) Üzerindeki İzdüşümleri (Cumhuriyet Dönemi Din Dersleri Örneği), Şırnak: Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (8), 2017, 189-198.

³⁶Buhârî, Bedu'l-Vahiy, 1.

³⁷Yaldız, Hacer, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 7, 20; Nesâî, Tahrim, 18; (Rivayet zayıftır. Bkz.Elbanî, *Daifu'l-Câmii's-sağır ve ziyâdâtihi*, 1/ 822).

³⁸Yaldız, Hacer, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 7, 60; Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b.EbîBekr, *Fethu'l-kebîr fi dami'z-ziyâdetiile'l-Câmii's-Sağır*, thk. Yûsuf Nebhânî, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2003, 1/57; Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ*, 1/80; Bu rivayet zayıftır. Bkz. *Keşfu'l-hafâ*tahkik notu; Elbânî, *Silsiletu'l-ehâdisi'd-daifeye'l-mevzûa ve eseruha's-seyyiufi'l-umme*, 1/73.

³⁹Örnek olarak şu hadisler verilebilir: “Abdullah b. Amr; Rasûlullah (sözünde, fiil ve hareketlerinde) taşkınlık yapacak seciyede değildi ve hiçbir zaman taşkınlık yapıcı da olmamıştır, Rasûlullah sizin en güzel huylunuz, en hayırlı olanınızdır dedi.”; “Enes b. Mâlik Ben Hz. Peygamber’e on sene hizmet ettim. Bana (bir kerre bile canı sıkılıp da) “Öff” demedi, “Niçin böyle yaptın?” da demedi, “Keski böyle yapsaydın!” da demedi, demiştir.” Buhârî, Edeb, 38.

⁴⁰Yaldız, Hacer, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 7, 85; Tirmizî, Menâkıb, 20.

⁴¹Rivayet zayıftır. Bkz. (Mubârekfûrî, *Tuhfetu'l-ahvezi*, 10/152; Tebrizî, *Mişkâtu'l-Mesâbih*, 3/1720; Elbânî, *Silsiletu'l-ehâdisi'd-daifeye'l-mevzûa ve eseruha's-seyyiufi'l-umme*, 1/526; *Daifu's-Sünen-i Tirmizî*, 1/500).

13- “İrmak kenarında olsanız dahi abdest alırken israftan kaçınınız.”⁴²

Yedinci sınıfların “Din ve Güzel Ahlâk” ünitesinde yer almaktadır. Müellif sahih tarikleri bulunan bu rivayetin zayıf tarikinin bulunduğu *Kenzü'l-ummâl*'ı kaynak olarak göstermiştir.

14- Mekke'nin Müslümanların eline geçmesiyle şehir halkı endişeye kapıldı. İnsanlar, korku ve endişe içinde Hz. Peygamber'in (s.a.) kendileri için vereceği kararı beklemeye başladılar. Allah Rasulü (s.a.) Kâbe'nin çevresinde kendisini bekleyen halka sordu: “Ey Kureyş topluluğu! Size ne yapacağımı sanıyorsunuz?” Kureyşliler hep bir ağızdan, “İyilik yaparsın. Sen saygıdeğer bir kardeşsin. Saygın bir kardeş oğlusun.” dediler. Bunun üzerine rahmet peygamberi Hz. Muhammed (s.a.) onlara şunu söyledi: “Gidiniz. Sizler artık serbestsiniz.”⁴³

“Son Peygamber Hz. Muhammed” ünitesinde altıncı sınıfların kitabında yer alır.

15- “Her Peygamberin Cennette bir refiki (arkadaşı) vardır. Benim Cennetteki refikim de Osman'dır.”⁴⁴

Bu rivayetin senedi “inkita, ravilerin tanınmaması, vehm” gibi pek çok yönden cerhe uğramıştır.⁴⁵

16- Hz. Peygamber (s.a.) hem minberden iniyor hem de “Bu hayırdan sonra Osman'ın yapacağı hiçbir şey, onun aleyhine olmaz.” diyordu.⁴⁶

17- Rasulullah (s.a.), Tebuk için büyük fedakârlık yapan ve son derece cömert davranan Hz. Osman (r.a.) için “Allah'ım! Osman'dan razı ol, çünkü ben ondan razıyım.” buyurarak dua etmiştir.⁴⁷

Yukarıdaki üç rivayet altıncı sınıfların “Kur'an-ı Kerim'in Ana Konuları” ünitesindeki “Okuma Metni” bölümünde yer almıştır.

18- “Ateş odunu nasıl yakıp yok ederse haset de iyilikleri yok eder.”⁴⁸

⁴² Yaldız, Hacer, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 7,116; İbnMâce, Tahâret, 48; Rivayet zayıftır. (Bkz. Arnavûtahkik notu; Sindî, 1/164, 425); Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, 1/133).

⁴³ Özdemir, Safiye, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 6, 69; Muttakî, Alâüddîn el-Hindî, *Kenzü'l- ummâl fi süneni'l-akvâlve'l-ef'âl*, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981,10/498; (Rivayet zayıftır. Bkz. 'Irâkî, *Tahrîcühâdisi'l- İhyâ*, 1/1080).

⁴⁴ Özdemir, Safiye, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 6, 92; Tirmizî, Menâkıb, 19.

⁴⁵ Rivayetin zayıflığı ile ilgili bkz. (Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfeve'l-mevzûa ve eseruha's-seyyiufi'l-umme*, 2/315).

⁴⁶ Özdemir, Safiye, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 6, 93; Tirmizî, Menâkıb, 19; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, 3/1713; Elbânî, *Daîfu's-Sünen-i Tirmizî*, 1/496; Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁴⁷ Özdemir, Safiye, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 6, 93; İbniHişâm, Abdu'l-Melik EyyübHumeyrî, *Es-Siretu'n-nebevîyye*, thk. Musfata es-Sekâ -İbrahim Ebyârî, Mısır: ŞirketuMektebeti ve Matbaati Mustafa Bâbî, 1955, 2/517; (Rivayet zayıftır. Bkz. Sekâf, Ulvî bin Abdulkadir, *Tahrîcühâdisi ve âsarikitâbiFî zilâli'l-Kur'an*, yy: Dâru'l-Hicre, 1995, 1/ 274).

⁴⁸ Özdemir, Safiye, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 6, 103; EbûDâvûd, Edeb, 52; İbnMâce, Zühd, 22; (Rivayet zayıftır. Bkz. Bûsîrî, Ebu'l-Abbas Şihâbu'd-Din Ahmet b. EbiBekr, *Misbâhu'z-zecâce fi zevâidilbniMâce*, thk. Muhammed Muntekâ, Beyrut: Dâru'l-Arabiyye, 1982, 4/238, 1508); Dervîş, Ebu Abdillâh Muhammed, *Esne'l- matâlib fi ehâdisemuhtelifeti'l- merâtib*, Beyrut: Dâru'l-Arabiyye,1991, 1/97; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd-daîfeve'l-mevzûa ve eseruha's-seyyiufi'l-umme*, 4/ 375; 'Irâkî, *Tahrîcühâdisi'l- İhyâ*, 1/115).

Bu rivayet, “İslam’ın Sakınılmasını İstedığı Bazı Davranışlar” ünitesi, altıncı sınıf kitabında yer almaktadır. Gıybet ile ilgili olarak çok sayıda sahih rivayet⁴⁹ var iken bunun tercih edilmesi dikkat çekicidir.

19- Başka bir hadisinde de “Allahü Teâlâ, yaşından ötürü bir ihtiyara saygı gösteren gence, yaşlılığında hizmet edecek kimseler lütfeder.”⁵⁰

Aynı üniteyedeki diğer bir zayıf rivayet ise saygı ile ilgili olan bu rivayettir. Bu hususta da sahih rivayetler vardır.

20- “İlim ve hikmet, müminin yitiğidir. Onu nerede bulursa alır.”⁵¹

İlim ile ilgili olarak çok sayıda sahih rivayet vardır.⁵² Ancak müellif (altıncı sınıfların “İslamiyet ve Türkler” ünitesinde) zayıf olan bu rivayeti aktarmaktadır.

21- “Dua ibadetin özüdür.”⁵³

Bu rivayet, beşinci sınıfların “İbadet Konusunda Bilgilenelim” ünitesinde yer almıştır. Bu hususta benzer manadaki “Dua ibadettir”⁵⁴ sahih rivayeti de aynı kitapta yer almıştır. Bu durum, kitap yazarlarının hadisleri eserlerine alırken titiz davranmadıklarını göstermektedir.

22- “Hz. Peygamber Dünyayı kıyamet günün de zengin ve fakir herkesin arzulayacağını belirtmiştir.”⁵⁵

“Hz.Muhammed ve Aile Hayatı” ünitesinde beşinci sınıfların ders kitabında yer almıştır.

23- Hz. Peygamber (s.a.), dadısı ÜmmüEymen’i çok sever, ona saygılı davranırdı. Ona, “Sen benim ikinci annem sayılırsın.” diyerek iltifât ederdi.⁵⁶

Dördüncü sınıfların “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” ünitesinde yer almaktadır.

Yukarıda bir kısmına işaret ettiğimiz zayıf rivayetlerin ders kitaplarının tamamında yani bütün düzeylerde bulunduğu görülmektedir. “İnanç”, “İbadet” “Kur’an” “Hz.Muhammed’in Hayatı”, “Ahlâk”, “İslamiyet ve Türkler” “İslam Düşüncesinde Yorumlar” ismi ile oluşturulmuş olan öğrenme alanlarının tamamında zayıf rivayetler bulunmaktadır. Özetle sınıf ve öğrenme alanı bakımından zayıf rivayetler bütün kitaplarda vardır. İşlenen konular ile ilgili sahih

⁴⁹ “Koğuculuk eden kimse cennete girmez” Bkz., Buhârî, Edeb, 50.

⁵⁰ Özdemir, Safiye, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 6, 112; Tirmizî, Birr, 75; (Rivayet zayıftır. Bkz. ‘İrâkî, *Tahrîcu ehâdîsi’l- İhyâ*, 1/655, 9); Elbânî, *Daîfu’s-Sünen-i Tirmizî*, 1/227; Tebrîzî, *Mişkâtu’l-Mesâbih*, 3/1387).

⁵¹ Özdemir, Safiye, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 6, 139; Tirmizî, İlim, 19; İbnMâce, Zühd, 15; (Rivayet zayıftır. Bkz. Elbânî, *Silsiletu’l-ehâdîsi’d-daîfeve’l-mevzûa ve eseruha’s-seyyiufi’l-umme*, 8/283; *Daîfu’s-Sünen-i Tirmizî*, 1/320; Arnavüttahkik notu; Tirmizî’ye göre bu rivayet garib hadistir.).

⁵² Bkz., Buhârî, İlim, 15; “ لا حسد إلا في اثنتين: رجل آتاه الله مالا فسلط على هلكته في ” “الحق، ورجل آتاه الله الحكمة فهو يقضي بها ويعلمها قال رسول الله، قال: «فإذا ضيقت الأمانة فانتظر الساعة»، قال: كيف إضاعتها؟ قال: “إذا وسد الأمر إلى غير أهله فانتظر الساعة»”.

⁵³ Baştürk, Ayhan- Özdemir, Murat, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 5, 41; Tirmizî, Daavât, 1; (Rivayet zayıftır. Bkz. Tebrîzî, *Mişkâtu’l-Mesâbih*, 2/693, 2231; Elbânî, *Daîfu’s-Sünen-i Tirmizî*, 1/441); Tirmizî ise bu rivayeti garib hadis olarak değerlendirmiştir.).

⁵⁴ Baştürk, Ayhan- Özdemir, Murat, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 5, 44; İbn Mâce, Dua, 1.

⁵⁵ Baştürk, Ayhan- Özdemir, Murat, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 5, 66; İbnMâce, Zühd, 9; Rivayet zayıftır. Bkz. (Elbânî, *Silsiletu’l-ehâdîsi’d-daîfeve’l-mevzûa ve eseruha’s-seyyiufi’l-umme*, 10/472).

⁵⁶ Çamyar, Selahattin, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 4, 66; Rivayet zayıftır. Bkz. (Elbânî, *Silsiletu’l-ehâdîsi’d-daîfeve’l-mevzûa ve eseruha’s-seyyiufi’l-umme*, 14/1167).

rivayetler var olmasına rağmen sahih olmayanların tercihi dikkat çekicidir. Her ne kadar zayıf hadislerle amel edilebilirlik hususunda amellerin faziletleri bağlamında; zayıf hadisle ameli caiz görenler olmuşsa da onlar dâhi zayıf rivayetlerin Hz. Peygamber'e (s.a.) ait olup olmama ihtimalinin göz ardı edilmemesini, ihtiyâtlı davranılmasını şart olarak ileri sürmüşlerdir.⁵⁷ Ancak ders kitaplarında böyle bir hassasiyet/anlayış görülmemektedir.

Bu sebeple ders kitaplarınının “Duyduğu ya da bir kitapta gördüğü konu ile ilgili rivayetleri bir eser adı vererek kitaplaaekleme” şeklinde oluşturulduğu izlenimi verilmektedir. Buna dikkat edilmelidir. Öte yandan kitap yazımında Hadis ilmi kaynaklarından gereğince faydalanılmadığı Hadis sahasındaki uzmanlarından rehberlik istenilmediği aşikârdır. Ayrıca yazım kaynaklı problemlerin Talim Terbiye Kurulu'nca giderilmemiş/görülmemiş olmasıda düşündürücüdür.

Bilindiği üzere, dini bilginin doğru bir şekilde en sahih biçimiyle aktarılması, Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi ders kitapları özelinde, Milli Eğitim Bakanlığı'nin kitaplardan sorumlu birimi Talim Terbiye Kurulu'unmesûliyetindedir. Kurul'un kitapları pek çok yönden incelediği muhakkaktır. Lakin burada işaret edilen hususların sarfi nazar edilmiş olması önem arz etmektedir.

3) DERS KİTAPLARINDAKİ GÖRÜLEN TERCÜME /DİĞER PROBLEMLER

Hadislerin aktarıldığı kaynak bazen yanlış gösterilmiştir. Örneğin “Kıyamet gününde kulun hesaba çekileceği ilk ameli onun namazıdır. Eğer namazı düzgün olursa diğer hesapları iyi gider ve kazançlı çıkar. Namazı düzgün olmazsa kaybeder ve zararlı çıkar...” rivayetine kaynak olarak, TirmizîMevâkıt, 188 gösterilmiştir.⁵⁸ Hâl bukiTirmizî de Mevâkıt babı yoktur. Doğrusu “Salat”, 305 şeklindeolmalıdır. Benzer şekilde “Peygamberimiz bir duasında şöyle buyurmuştur: “Allah'ım! Doğru yoldan sapmaktan veya saptırılmaktan, ayağımın hak yoldan kaymasından veya kaydırılmasından sana sığınırım.” rivayetine referans olarak “EbûDâvûd, Edeb, 103; Tirmizî, Daavât, 28.” zikredilmiştir.⁵⁹ Doğrusu Tirmizî, Daavât, (28 değil)34 olmalıdır. Burada da rivayetin, kaynağa dikkat edilmeden aktarıldığı görülmektedir. Bu bağlamdaki diğer bir rivayet ise “(Hz. Peygamber (s.a.)) bu ayın (Muharrem) dokuz, on ve on birinci günlerini oruçlu geçirmeyi Müslümanlara tavsiye etmiştir” rivayetidir. Buna kaynak olarak, “Buhârî, Savm, 69.”⁶⁰ gösterilmiştir ki Buhârî'de bu bilgi yoktur.

Rivayetlerin tercüme edilmesi safhasında da bazı problemler görülmektedir. Örneğin, “Peygamberimiz (s.a.) müminlere mallarının azalmasından korkmamaları gerektiğini, “Zekât vermek, maldan hiçbir şey eksiltmez” ifadesine kaynak olarak “Müslim, Birr, 69” zikredilmiştir.⁶¹ Ancak ilgi rivayetin metnine bakıldığında rivayette “Zekât” tan daha genel bir kavram olarak “sadaka” kavramının kullanıldığı görülmektedir.⁶²

⁵⁷ Polat, Selahattin, ”Zayıf Hadisle Amel”, 83-110.

⁵⁸ Özdemir, Safiye, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 6, 27.

⁵⁹ Özdemir, Safiye, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 6, 14.

⁶⁰ Yılmaz ve diğerleri, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 10, 47.

⁶¹ Yılmaz ve diğerleri, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi* 10, 50.

⁶² عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «مَا نَقَصَتْ صَدَقَةٌ مِنْ مَالٍ، وَمَا زَادَ اللَّهُ عَبْدًا بِعَفْوٍ، إِلَّا عِزًّا، وَمَا تَوَاضَعُ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ» «الله» Müslim, Birr, 19; (Rivayet sahihtir. Bkz. Tebrizî, *Mişkâtu'l-Mesâbih*, 1/592; Elbâni, *Daifu'l-Câmi's-sağir ve ziyâdâtihi*, 2/1011).

4) DERS KİTAPLARINDAKİ HADİSLERE DÂİR SAYISAL VERİLER

İncelebildiğimiz kadarıyla dokuz ders kitabındaki hadislere dâir sayısal veriler şu şekildedir.

S.NO	DÜZEYİ/SINIFI	RİVAYET SAYISI
1	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 12	47
2	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11	62
3	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10	90
4	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9	35
5	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8	39
6	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7	55
7	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6	83
8	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5	60
9	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4	60
TOPLAM		531

Rivayetlerden mükerrerler düşüldükten sonra toplam rivayet sayısı 430 civarındadır. Hadisler en çok onuncu (10.) ve altıncı (6.) sınıf, en az ise dokuzuncu (9.) ve sekizinci (8.) sınıf ders kitaplarında yer almıştır. Onuncu (10.) sınıf kitabındaki rivayet sayısı (152 sayfada) doksan (90) iken aynı yazarlar tarafından yazılmış dokuzuncu (9.) sınıf kitabında (142 sayfada) otuz beş (35) tir. Bütün kitaplara oranla en az ile en çok rivayetin yer aldığı kitaplar bunlardır. Bu husus dikkat çekicidir.

Kaynak bakımından ise genel olarak, Buhârî ve Müslim'in *el-Cami'u's-sahihleri* tercih edilmiştir. Bunların (Buhârî ve Müslim'in *el-Cami'u's-sahihleri*) dışındaki eserlerden menkul rivayetlerin sayısı 162'dir. Muteber hadis kaynağının gösterilmemesini de dâhil ettiğimizde referans problemi taşıyan rivayetlerin sayısı 88'dir.

Netice olarak

- Her üç rivayetin ikisi Buhârî/Müslim'den menkuldür. Bu olumlu bir gelişmedir.⁶³

- Buhârî/Müslim'in *el-Cami'u's-sahihleri* dışındaki eserlerden aktarılan rivayetlerin yarısı referans bakımından problemlidir.

⁶³1920-2012 yılları arası din dersi kitaplarındaki hadislerin yaklaşık 1/3'ü Buhârî/Müslim'den menkuldür. Detaylı bilgi için bkz.(Ertuş, Hikmetullah, *Din Dersi Kitaplarındaki Hadisler*, Erzurum: Ertual Akademi, 2015).

SONUÇ

2017-2018 eğitim öğretim yılı dördüncü sınıftan on ikinci sınıfa kadar olan düzeylerde okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarındaki hadisler ile alakalı yapılan bu çalışmada şu neticelere ulaşılmıştır.

1- Mükerrer ile birlikte tespit edilen rivayet sayısı 531 olup sınıflara göre dağılımı yukarıda gösterilmiştir. Kitapların sayfa sayısı, anlatım örgüsü göz önüne alındığında rivayetler genel olarak yeterlidir.

2- Referans göstermede roblemler vardır. Kütüb-i Sitte/Tis'a gibi birinci el kaynaklar dururken *Kenzü'l-ummâl*, *Keşfu'l-hafa* ve benzeri zayıf/mevzu rivayetler içeren çalışmalardan aktarımlar yapılmıştır. Bu yönüyle referans gösterme bilinci yeterince gelişmemiştir.

3- Sahih rivayetlerle birlikte çok sayıda sahih olmayan rivayet de kitaplarda bulunmaktadır. Hadis kaynaklarında çok sayıda sahih rivayet bulunmasına rağmen sahih olmayan rivayetlerin tercih edilmiş olması, kanatimize göre yeterince/gereğince bilinçli davranılmaması sebebiyledir.

4- Milli Eğitim Bakanlığı, ders kitaplarını incelerken yukarıda bir kısmına işaret edebildiğimiz hususlar çerçevesinde sahih hadisi öncelemeyi göz önünde bulundurmalıdır. Bu bağlamda İlahiyat/İslami İlimler Fakültelerinin Hadis Anabilim dalları ile koordinasyon halinde olması, alan araştırmacıların rehberliğini talep etmesi gerekir. Çünkü, sahih dinî bilgiye ulaşma imkânı olmayan veya günümüzdeki kitap okuma oranları da göz önüne alındığında, dine dâir belki de daha sonra kitap okumayacak öğrencilerin olabileceği gerçeği “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” dersinin ne kadar önemli olduğu göstermektedir. Bu sebeple “Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi” ders kitaplarının içeriği daha çok önemsenmeli, burada öğretilenlerle, öğrenciye İslâm'a dâir sahih bilgilerle tahkim edilmiş doğru net bilgiler verilmesi gerektiği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İ. (2000). *Keşfu'l-hafâ ve müzîlu'l-ilbâs amme'stehera mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs*. yy: Mektebetu'l-Asri.

Aydınlı, A. (2009). *Hadis Istılâhları Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Bağdâdî, A. (ty). *Mekârimu'l-ahlâk*. Kahire: Mektebetu'l- Kur'ân.

Baştürk, A. ve Özdemir, M. (2017). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5*. Ankara: Özgün Matbaacılık.

Beyhakî, A. (2003). *Şuabu'l-îmân*. Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd.

Buhârî, M. (1422). *el-Câmiu's-sahih*. yy: DâruTûki'n-Necât.

Bûsîrî, Ş. (1982). *Misbâhu'z-zecâce fî zevâidi İbni Mâce*. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye.

Çamyar, S. (2017). *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 4*. Ankara: Tutku Yayıncılık.

- Demirtaş, K. (2017). *Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi 12*. Ankara: Özgün Matbaacılık.
- Derviş, M. (1991). *Esne'l- matâlib fi ehâdis muhtelifeti'l- merâtib*. Beyrut: Dâru'l-Arabiyye.
- Deylemî, Ş. (1986). *Firdevsü'l-ahbârbime'sûri'l-hitâb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Dûlâbî, M. (2000). *el-Künâ ve'l-esmâ*. Beyrut: Dâru İbni Hazm.
- Ebû Dâvûd, S. (2009). *es-Sünen*. yy: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye.
- Ebû Ya'lâ, A. (1984). *el-Müsned*. Dimaşk: Dâru'l-Memun.
- Elbânî, M. N. (1985). *İrvâu'l-ğalîl fi tahrîciehâdisimenâru's-sebîl*. Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî.
- Elbânî, M. N. (1986). *Daifu'l- Câmii's-sağir ve ziyâdâtihî*. Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî.
- Elbânî, M. N. (1991). *Daifu's-Sünen-i Tirmizî*. Beyrut: Mektebetu'l-İslâmî.
- Elbânî, M. N. (1992). *Silsiletu'l-ehâdisi'd-daife ve'l-mevzûa ve eseruha's-seyyiufi'l-umme*. Riyad: Dâru'l-Marife.
- el-Muttakî, A. (1981). *Kenzü'l- 'ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Eroğlu, A. H. (2017). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 8*. Ankara: Tuna Matbaacılık.
- Ertaş, H. (2015). *Din Dersi Kitaplarındaki Hadisler*. Erzurum: Ertual Akademi.
- Ertaş, H. (2017). Siyasetin Ders İçerikleri (Hadisler) Üzerindeki İzdüşümleri (Cumhuriyet Dönemi Din Dersleri Örneği). *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (8), 189-198.
- Genç, N. (2017). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 11*. İstanbul: Bilnet Matbaacılık.
- Gül, R. E. (2006). Sosyal Medyada Hadis Kullanımı-Facebook ve Twitter Özelinde. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. (30), 163-182.
- Heysemî, N. (1994). *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*. Kahire: Mektebetu'l-Kutsî.
- 'Irâkî, İ. (1987). *Tahrîcu ehâdisi'l- İhyâi 'ulûmid-din*. Riyad: Dâru'l-'Âsime.
- İbn Arrâk, N. (1399). *Tenzihu's-şeriâti'l-merfûa ani'l-ahbâri'l-şeniâti'l-mevzûâ*. Beyrut: Dâru'l-Mektebeti'l-İlmiyye.
- İbn Ebi Şeybe, A. (1988). *Musanneffi'l-ehâdisi ve'l-âsâr*. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd.
- İbn Hanbel, A. (2001). *Müsned*. yy: Muessetu'r-Risâle.
- İbn Mâce, M. (2009). *es-Sünen*. yy: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye.
- İbn Sa'd, M. (1968). *Tabakâti'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru's-Sâdr.
- İbn Salah, T. (1986). *Ulûmu'l-Hadis*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbni Hişâm, A. (1955). *Es-Siretu'n-nebevîyye*. Mısır: Şirketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa Bâbî.

- İbnü'l-Cevzî, A. (1966). *Kitâbu'l-mevzûât*. yy: Mektebetu's-Selefiyye.
- Kılıç, S. (2007). *Akal İle İlgili Hadislerin Tespit ve Tahlili*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Mubârekfûrî, M. (ty). *Tuhfetu'l-ahvezî bişerhi Câmiu't-Tirmizî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Müslim, H. (ty). *Sahîhu Müslim*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî.
- Nesâî, A. (1986). *es-Sünen*, Haleb: Mektebu'l-Metbû'âti'l-İslâmî.
- Nevevî, Y. (ty). *Tehzibu'l-esmâ ve'l-lugât*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Özdemir, S. (2017). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6*. Ankara: Dörtel Yayıncılık.
- Özdemir, V. (2003). Hadislerin Sihat Açısından Taksimi ve Hasen Hadis Istilâhının Ortaya Çıkışı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (45), 67-110.
- Polat, S. (1983). Zayıf Hadisle Amel. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (1), 83-109.
- Sehâvî, M. (1985) *.el-Mekâsîdu'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdîsi'l- muştehire ale'l-elsine*. Beyrut: Dâru'l-Kitâb.
- Sekâf, U. (1995). *Tahrîcu ehâdîsi ve âsâri kitâbi Fî zilâli'l-Kur'an*, yy: Dâru'l-Hicre.
- Suyûtî, C. (2003). *Fethu'l-kebîr fî dami'z-ziyâdeti ile'l-Câmi's-sağîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Şâfî, M. (ty). *el-Müsned*. Beyrut: Kutubi'l-İlmiyye.
- Taberânî, S. (1415). *el-Mu'cemu'l-evsât*. Kahire: Dâru'l-Haremeyn.
- Taberânî, S. (1994). *el-Mu'cemu'l-kebîr*. Kâhire: Mektebet'u İbnTeymîye.
- Tebrîzî, M. (1985). *Mişkâtu'l-Mesâbîh*. Beyrût:Mektebetu'l-İslâmî.
- Tirmizî, M. (1998). *el-Câmiu's-sahîh*, Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî.
- Yaldız, H. (2017). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 7*. Ankara: Ada Matbaacılık.
- Yılmaz, M., Karataş, V., Okudan, A.Y., Menküç, D., Ögülmüş Doğan, E., Köroğlu, E., Arı, F., Uysal, T.K., Macit, A., Nayir, S., Kırman, S. (2017). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 9*, Ankara: Meb Devlet Kitapları.
- Yılmaz, M., Karataş, V., Okudan, A.Y., Menküç, D., Ögülmüş Doğan, E., Köroğlu, E., Arı, F., Uysal, T.K., Macit, A., Nayir, S., Kırman, S. (2017). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 10*, Ankara: Meb Devlet Kitapları Baskısı.